

İnsan

İnciler ve Domuzlar

Matta İncili (7:6) Nasıralı'nın *incilerinizi domuzların önüne sermeyin* dediğini kaydediyor, kutsallarımızı anlamayacak insanların önüne sererek onların değerini azaltıyormuşuz.

Bu tavsiyeyi takip etmeye çalışırdım eskiden, *beni anlayan/anlayabilecek kimse yok, o halde yazdıklarımı kendime saklamalıyım*. Laf olsun diye kendimden bahsetmeyi pek sevmem konuşurken, bilmesine gerek olmayan insanların nezdinde meçhul kalmak güzel gelir.

Şimdiyse şu: Ben ne yaparsam yapayım, ne kadar iyi olursam olayım, nasılsa herkes hakettiği kadarını alacaktır. Ben kimseye zarar veremem, kimseye faydam da dokunamaz, vereceğim zarar Allah'ın dileyip onların kalplerine koyacağı kadardır, dokunan faydam da hakettiklerinden fazla olamaz.

Affetmek

Çoklarının yanlış yapamı affetmeyerek onlara zarar verebileceğini düşünmesi komik. *Nasıl olur da onu affedersin?*

Affetmesem cayır cayır yanacak ya.

Affetmeyi toplumun dışlilerinin huzuru için düşünülmüş bir mekanizma *sayardım*. Bazısı bazısını affedecek ki, sürtüşmeler büyümesin ve büyük belalar önlensin.

Toplumsal huzuru ona üstten bakabilenler için sebep olabilir, lakin bir insanın yanlış yapamı *toplumsal huzuru için affetmesi* manasız. *Bana ne toplumun huzurundan, onu affetmiyorum.*

Affetmeyi *toplum için* talep eden, affeden için lüzumunun farkında değil. İnsanın elinden gelen yoksa, yanlış düzeltmek mümkün değilse ve karşılığı/cezası/yaptırımı *uğraşılacak* mikyasının üstündeyse ve hatta cezalandırabilecekse bile kişinin affederek ruhunu onarmasından başka imkanı yok.

Nefsime ağır gelen bir söz işittiğimde kötü bir gün yaşarım. Ancak geçip gittiğinde elimde iki tercih vardır: Ya söyleneni kendime tekrar eder ve ne kötü

ve zalimce bir söz olduğunu, bunu söyleyenin ne kadar kötü olduğunu tekrar tekrar tecrübe ederim, ya da sözü söyleyene bağışlar, söyleyeni affederim. Her iki durumda karşımdakine bir şey olduğu yoktur.

Affetmek böyle *bitmemiş* ve tabiatı itibarıyla bitmesi mümkün olmayan işleri bitirmenin tek çaresi.

Depresyon

Bende herhalde herkesin ilk gözlediği şey olan *sebepsiz neşe* ortaya çıkmazdan evvel depresyonla aram iyiydi. Kendimi bir noktaya kitler, kendi damımda kendimle kavgaya ederdim.

Gayet doğal gelirdi, kafası çalışan ve öğrenen insanların bir ölçüde *bunalım takılması*. Yeryüzü kötülükle dolu, insanlar bunu farkettilerinde elbette hüznlenecekler, ağlayacaklar, zulüm altında inleyen milyonlar, milyarlar varken ve hemen herkesin hayatında mutsuz olduğu zamanlar, mutlu olduğu zamanlardan kat kat fazlayken... Allah aşkına insan bunalıma girmesin de ne yapsın?

Ve bütün bunların üstüne bir de *kimse beni anlamıyor* eklerseniz, tam oturuyor. *Kimse beni anlamıyor, kimse beni sevmiyor, zaten sevgilim de yok, işler de kötü, zaten herkes saçma sapan ve aptal.*

Eski günlerime geri dönüp, kendime gülesim geliyor.

Ne oldu? Bunalımın tercih meselesi olduğunu farkettim ve tercih etmiyorum. Hayatımda bir şeyleri yapmak istemezsem kendimi hasta etmeye gerek olmadan *hayır* demeyi öğrendim. Eğer şüphe içindeysem depresyonla vakit kaybedeceğime, faydasız işlerle vakit kaybetmenin daha iyi olduğunu. Zira ikisinde de elde edilen bir şey yok, en azından ikincisinde kendimi mahvetmemiş oluyorum.

Bir de depresyona olmadığı anlamlar yüklememeyi öğrendim. Sırf *karizma* diyor diye kendimi sıkacak, önemli sorunlarla boğuşuyor gibi yapacak değilim. Varsın, *düşünen* bir adam için fazla neşeli bir imajım olsun, veya insanlar beni *aptal bir mühendis* sansın, veya beni bir şey sanmasınlar, *gayet normal* olayım.

Bir şekilde *değişik* olmak için çırpınırsın. Sırf bir farkın bulunsun diye... Sonradan herkesin bir farkım bulunsun diye çırpındığımı farkeder ve gerçek farkında bu çırpınma meselesini halletmekle olacağını görürsün. Sonra aslında bu konunun üzerinde durmanın lüzumsuz olduğunu, insanlarla kendi aramda fark veya benzerlik bulmaya çalışmanın manasız faaliyetlerin başında geldiğini.

Durduramadığım şu: Hala kendi bunalımlarımdan önemliymiş gibi bahseden insanlar gördüğümde, bir tercih meselesi olduğunu söyleyesim geliyor.

Aynı dünyada yaşıyor olabiliriz, bu aynı hapse girmemizi gerektirmez.

Sürdürülebilirlik

Ben biraz öyleyim. Hani Pazartesi günü, iki üç günden fazla devam edemeyeceğini bildiği bir diyet başlayan cinsten.

Benim gibi heyecanlı tiplerin unuttuğu bir soru var: *Hayatımda yaptığım bu değişikliği hayatımın sonuna kadar sürdürebilir miyim?*

İçinizde bir ses, ufacık bir ses, size *hayır* demektesyse, *evet* diyeceğiniz bir çözüm bulmakta fayda var, görünüşte daha az etkili bile olsa, devam edeceğiniz bir karar, iki gün sonra bırakacağınız birinden daha faydalıdır.

Hani diyet öneriyorlar, *kibrit kutusu kadar beyaz peynir* diyetlerinden... Herhalde uygulayan vardır da, insanın mesela kilosuyla kafasında sorunu yoksa, sağlık durumu kötü değilse, yediğinin zararını aynı gün hissetmiyorsa; böyle bir işe girişip başarısızlık çentiklerine bir tanesini daha eklemesine ne gerek var?

Ondan sonra *zaten hiç bir diyetimi tamamlayamadım, Her Pazartesi diyeteye başlıyorum, her Salı bozuyorum, Sigarayı elli defa bıraktım, yeniden başladım* oluyor.

Paradoks gibi duracak ya, insanın kendini kabul etmesi değişmesi için de tek yol. Kendimiz üzerinde devamlı baskı uyguladığımızda, aşılması daha zor duvarlar örüyoruz. (Başkalarını kabul etmediğimizde de, onlara duvar örüyoruz. Bu da ayrı bir konu.)

Çalışırken, hayatta hedefler belirlerken, mesela üniversitede hangi bölümü okumak istediğine karar verirken... *Bir gireyim, gerisi önemli değil* mi daha güzel geliyor, *Hayatım boyunca bu işi yapabilirim* mi?

Bir çok insanın hayatı boyunca yapabileceği ve sevdiği bir şey yok aslında ve bu da asıl mesele --ve acınacak şey.

Sürdürülebilir Farklılık

Biri geçenlerde *evlendiğin insanın senden tamamen farklı olmasını mı tercih edersin, tamamen aynı mı?* diye bir soru sordu. O zaman *farklı olmasını* demiştim. Benimle aynı şekilde düşünen bir insanla konuşmanın ve yaşamının bir esprisi olmaz gibi gelmişti. Bunda hala sabitim.

Yine de neyi kasdettiğimi daha genel ifade etmenin yollarına baktığımda, *sürdürülebilir farklılık* diye bir fikre ulaştım. Düşündüğüm insanların herhangi bir ilişkide, birbirlerinden farklı olmayı sürdürebilecekleri en uç noktaya kadar farklı olmalarında fayda olduğu...

Tamamen farklı bir insan dediğimde, pek de anlamlı bir laf etmiş olmuyorum. Ne demek tamamen farklı? Benden tamamen farklı bir insanın mesela nefes almak itibariyle de benden farklı olması ve maalesef ölü olması gerekmez mi? Neticede *tamamen farklı* dediğimde de, aslında bir takım ölçülerde benzer olmak gerektiğini kabul ediyorum. Kısacası *tamamen farklı* iki şey birbirleriyle mukayese edilemeyeceği için, *tamamen farklı* olamazlar. O kadar farklıdır

ki, farklı değillerdir. (Biri vardır, biri yoktur mesela, o da farklılık, değil mi? Olmayan bir şeyle, olan bir şeyi nasıl mukayese edebilirsiniz?)

Bu kadar derinleştirmeden bir tanım vermeliyim: Sürdürülebilir farklılık, bir toplumun, bir devletin, bir arkadaşlığın, bir evliliğin, bir kulübün, bir cemaatin, kısacası insanların oluşturduğu herhangi bir topluluğun unsurları arasındaki farklılığın uzun vadede devam edebilmesidir. Bunun iki yönü var; birincisi o topluluk yok olmadan, bölünmeden hayatına devam edebilmeli, ikincisi onu oluşturan unsurlar birbirlerini ezip farklılığı yok etmeden gelişebilmeliler.

Üzümün üzüme baka baka kararmasının tersi bir süreçten bahsediyorum.

Böyle bir hedefin toplumsal gelişme açısından en iyi durum olduğunu düşünüyorum. Aynı toplumda, devlette, toplulukta, evlilikte, arkadaşlıkta bulunmaya devam edecek ve yine farklı kalmaya devam edecek insanların gelişme (ve mutluluk vs.) açısından ideal durumu seslendirdiğini düşünüyorum.

Sürdürülebilir farklılık aslında iki zıt kavramın birleşmesi ve iki yönden yok edilebilir. Birincisi, yukarda bahsettiğim gibi, birbirinden tamamen farklı iki kişinin aynı toplulukta yer alması beklenemez. O halde, farklılık adına sürdürülebilirliği öldürmek mümkündür. İnsanlar birbirlerinden o derece farklılaşırlar ki, artık iletişim kurmak ve aynı topluluğun mensubu olmak mümkün olmaz.

İkincisi ise, sürdürülebilirlik adına farklılığın öldürülmesidir. Bu tornadan çıkmış gibi aynı şeyleri düşünen, aynı şekilde yaşayan insanlar yaratmak anlamına gelir. Böyle bir durumda da iletişimin sebebi ortadan kalkar, çünkü herkesin aynı hayatı yaşadığı bir toplumda, kimsenin başkasından öğreneceği bir şey yoktur.

Misalen, Türkiye’de devlet, kendi bekası adına farklılıkları mümkün olduğunca azaltmaya çalışır. İnsanların hayata bakışlarının büyük ölçüde aynı olması devletin de kendini daha güvende hissetmesine sebep olur. Yine de mesela herkesin Atatürkçü, Müslüman, Türk, Vatanperver, Milliyetçi, Laik, Demokrat vs. olmak zorunda olduğu bir ülkede bu kavramların aslında hiç bir önemi kalmaz, hiç bir değer taşımazlar. Bu şekilde değersizleşen ve insanların hayatında bir fark yaratmayan kavramlar da çürümenin asıl kaynağı ve bu kavramların asıllarının ifade ettiği hedeflere ulaşılmasının asıl engeli haline gelir.

Osmanlı’nın toplumun farklılıklarını sürdürebilmesine kendi çağının imkanları içinde neden bu kadar serbestlik tanıdığını da buradan anlamak mümkündür. Devletin bekası, ancak farklı düşüncelere, dinlere, hayat biçimlerine saygıyla devam edebilir. Hatta Osmanlı’nın gerileme tarihi de, farklılığı hazmetme kapasitesinin azalması tarihi olarak okunabilir.

Sürdürebilir farklılığa dair en büyük tehlike, bir topluluk içindeki bir unsurun diğerlerinin ortadan kaldırmaya çalışmasıdır. Farklılığın ölmesi bu şek-

ilde gerçekleşir. Farklılığa tahammülsüzlük ve insanların bulundukları kafa yapısının mümkün olan tek gerçek olduğuna iman etmeleri böyle bir girişimin başlangıç göstergeleridir. Farklılığın değersizleşmesi, insanların bulundukları duruma çakılmalarını doğurur ve hayat yerine çakılanı ne kadar güçlü olursa olsun affetmez.

Geleceği farklılıkları bünyesinde sürdürmeyi becerebilen toplumlar inşa eder. Farklı insanları bir arada tutabilecek kadar güçlü ve yine farklı insanların farklı kalmasını temin edecek kadar saygılı toplumlar. Ve ideal anlamda böyle toplumlar bu özelliklerini kısa süre devam ettirebilirler. Farklılıkları bünyesinde toplayıp güçlenen toplum, sonraki kuşakların sürdürebilirliği, farklılığa tercih etmesinden dolayı solar ve gücünü kaybeder.

Bugün Türkiye'nin yavaş da olsa yumuşak bir İslam kültürüne doğru yol almasının temel sebebi, ne *Amerika'nın yeşil kuşak projesi*, ne de dünyada maneviyatçılığın yükselişidir. Temel sebep, Türkiye Müslümanlarının farklılığa daha tahammüllü olmak zorunda kalmalarıdır. İslam anlayışımız, bir yüzyıl öncesindeki hallerden kat be kat esnek ve bu esneklik, tüm modern dünya kavramlarının tabii kavramlarımı gibi kabul edilmesiyle elele yürüyor.

Ülkede bugün Müslüman olmak, Atatürkçü olmaktan daha kolaysa, kendini Müslüman görenlerin, farklılıklara Atatürkçü görenlerden daha esnek yaklaşmasıyla açıklanabilir. İşte bu sebeple İslam, Türkiye'nin geleceğinde Atatürkçülükten daha fazla rol oynayacaktır.

Sürdürülebilir farklılık deyince, anlatılması gereken bir nokta da hayatın kanunlarının sürdürülebilirlikle doğrudan alakalı olduğudur. Bir insanın diğerlerinden farklı olmak adına hayatla dalga geçmesi sonunda farklı olmayı sürdürememesine sebep olur.

Farklı olmak adına kendine zararlı davranışları desteklemek, sonunda farklı olamamayı getirir.

Bu da neden yaşayan hiç bir dinin *gidin hırsızlık yapın, komşunuzun karısına göz dikin, kumar oynayın, başkalarını öldürün* demediğinin bilimsel açıklaması... Böyle diyen toplumlar olduysa da, onlar bu farklılıklarını sürdürecekt kadar hayatta kalamamış olmalılar.

Geçmiş ve Değişim

Bir zamanlar birileri bana *eski fikirlerim değişmediği* için övmüştü. O zamanlar aslında bahsettikleri zamandan daha farklı düşünüyordum, ancak insanların şartlanmışlıklarını ve beni belli bir gözlükle okumak ihtiyacı duymalarının tehlikesini anlamamıştım tam olarak. Onun için de, itiraz edip, hayır ben aslında değiştim demekten imtina etmiştim.

İnsan geçmişinden kurtulamaz. Troçki'nin meşhur lafından mülhem; *geçmişinizle ilgilenmeseniz de o sizinle ilgilenmektedir*. Bunu sadece diğer insanlar eliyle yapmak zorunda da değildir, bizzat kafanızda, bizzat kararlarınızda ilgilenir geçmişiniz sizinle.

Yine de değişim diye bir şey var. Ancak bunu insan her daim geçmişle savaşmayı göze alarak yapabilir. İnsanların çoğunun değişimden bu kadar korkmalarının sebebi, herhalde kendi geçmişleriyle hesaplaşacak ve kendileriyle başbaşa kalacak cesaretlerinin olmaması. Çoğu neyi neden yaptığının farkında değil, sonra bu sebepsizlikler büyüyüp insanları esir alıyor, kımıldayamaz hale getiriyor.

Muhasebe ve murakabe hakkını vererek yaşamak isteyenlerin yolu. Diğerleri hayatları boyunca kendilerine daha büyük yalanlar uydurmakla mükellef.

Kişinin Doğduğu ve Aktığı Yer

Nerede başlarsam başlayım bitirebileceğim bir yer var mı? Başka bir muhitte, başka bir yerde, başka bir dinde, başka bir ailede, başka bir yerde başlasaydım, doğru adına şu andakiyle hangi ortak noktalara sahip olabilirdim?

Anam babam Hristiyan olsaydı, nasıl bir Hristiyan olurdu? (Hristiyan olur muydum, Hristiyan kalır mıydım?) Bir köyde başlasaydım hayata, şu ankiyle hangi noktalarda aynı olabilirdi hayatım? Bilgisayarcı olmasaydım da tornacı olsaydım, işimi yine sever miydım? Bin yıl önce doğsaydım, mesleğim ne olurdu?

Bu soruları her şekilde uzatmak mümkün. İnsanın verebileceği net bir cevap yok, anam babam Hristiyan olsaydı, ben de herhalde öyle olurdu, Budist olsaydı, öyle olurdu, köyde başlasaydım hayata, köyde devam etseydim, hayatımda şu ankiyle pek ortak nokta, anlayış ve düşünce açısından örtüşen bir şey olmazdı.

Yine de güzel sorular bunlar. İnsanın genişliğini ve derinliğini ölçmesine yarıyor. Kendinden ve başkasından kaynaklanı bilmesine yarıyor. Hristiyan olsaydım, ahlaken şimdikiyle hangi ortak noktaları kovalardım? Dinin *laf* kısmının gerisinde, hayatımda ne gibi değişiklikler olurdu? Yine de İslam'ı tercih eder miydim? Edersem neden, etmezsem neden?

İnsan kendisine verilen imkanların da arzularını şekillendirdiğini unutuyor ama en azından şu soruyu kendine sormalı: Şu anki arzularımı taşımaya devam etseydim ama başka bir yerde başlasaydım hayata, nasıl olurdu? Ahlaklı olmak arzusunda olsaydım ama Afrika'da animist bir kabilede başlasaydım hayata, nasıl davranırdım? Bilgili olmak arzusunda olsaydım ama Inuitlerin arasında olsaydım ne yapardım? Yazmayı sevseydim ama yaşamak için çiftçilik yapmak zorunda olan bir ailenin ferdi olsaydım ne yapardım, nasıl biri olurdu?

Bu soruların insanın hayata daha rahat bakmasına faydası var; İsa Mesih devrinde Filistin'de, Asr-ı Saadet başlarında Mekke'de yaşasaydım hakkın tarafında mı olurdu? Onu tanıyacak, bağlanacak saiklerim olur muydu, yoksa şimdiki arzularım beni ondan ayrı mı kılardı? Beni alsanız, zamanının

Medinet'ün-Nebi'sine atsanız, acaba hayatım nasıl geçer, bütün şartları değerlendirince, memnun olur muyum?

Bu gibi zamanımızın bir çok müslümanları ezberden cevap veriyor. Ne onlar adına, ne kendim adına eminim. (Aynen mesela, zamanımızın Atatürkçülerinin devr-i saadetlerinde yaşamaktan pek hazzedeceklerini sanmam.) Sevdığımız veya sevmediğimiz şeyleri bize gelen formlarında seviyor veya sevmiyoruz; Hz. Peygamberi, Buda'yı veya Atatürk'ü, hayatımdaki soyut ve idealize edilmiş hal-leriyle anlıyorum, yanlarında olsam anlayışım nasıl olurdu?

Kadın - Erkek Eşitliği

Kadınlar erkeklerin yaptıkları her şeyi yapınca, erkek olacaklarını düşündüler ve işin kötüsü erkekler de buna inandı.

Bazen çok üzülüyorum, hürriyeti adına, hayatını yaşamak adına cinsiyetini inkar etmeye zorlanan kadın için. Korunmayı, sahiplenilmeyi erken yaşlarında hayatına bir müdahale gibi görüp, sonradan kekre bir hayatın içinde, ne sevgi, ne güven, ne de hayat boyu beraber olunacak arkadaş...

Kadın erkekle eşit değildir. Kadın kadındır, erkek de erkek. İnsan tabiatına muhalefet ederek mutlu olamaz. Kadın da, kendi kadınlığını unutup, öyle değilmiş, erkekle eşitmiş gibi davranıp, mutlu olamaz. Hiç bir başarı, hiç bir mevki, erkeklerin yapabildiği hiç bir şey, kadının kadınlığını yaşamasından alacağı tatminin yerini tutamaz. Bunu kadına kim söylüyorsa, yalan söylemektedir.

Duygusal Arkadaşlıklar

Vakıa son yüzyılın... Kadını hürriyetine kavuşturmak amacıyla yola çıkan fikirlerin havalarda uçtuğu bir zamanın. Modern insan hayatın tamamını beraber geçirmek yerine, zamanı ve mekanı *eğlenceyle* kısıtlı *sevgililik* kurumunu icad etti.

Önce bir tesbit: Bugün evlilik denen kurum haddinden fazla istismar edilmiş, amaçlarından uzaklaşmış, insanların mutluluğundan çok mutsuzluğuna sebep olan ve adım atılması hayli zor bir *müessese*. Bir evliliğe dönüşme devam edebilecek arkadaşlıkların bir çoğu, evliliğe dönüştüğünde sona eriyor, evlilik devam etse de, etmese de.

Yine de insanların evlenmeden evvel birbirlerini tanımaları propagandasını yürüten *modernlik* cephesinin getirdiği çözümün de kesinlikle işe yaradığı söylenemez. *Severek evlenen* insanların daha mutlu evlilikler yapmasını beklersiniz, ama böyle olmuyor. Elimde sağlam istatistikler yok, yine de gözlemlediğim kadarıyla boşanma oranları arasında bir fark olduğunu sanmıyorum.

Bir yüzyıl önce, evlilikler aile kararıyla gerçekleşirken ve kadınlar *tanımadıkları* biriyle evlenirken daha mutsuz muydular? Genelden bahsediyorum, yaşanan aşk hikayeleri, kavuşamayan aşıklar, cinsel eğilimine aykırı evlendirilenlerden

bahsetmiyorum. Günümüzün kadını bir yüzyıl önceki kadından daha mı şanslı durumda *güvenecek* erkek konusunda?

Kadının modernleşmesi ve evlilik dışında da ulaşılabilir olması, kadından çok erkeğin işine yaradı. Daha çok hür kadın, erkekler için konacak daha çok çiçek demek. Bu herkes için güven zedeleyici bir faktör. Başka çiçeklerin tadına bakmak isteyen erkeği kaç aydan daha oyalayabilir bir kadın? Bir erkek çiçeğinin etrafındaki arılardan *daima daha ilgili* olmayı ne kadar sürdürebilir? Buradaki rekabetin *sıkılana kadar* süren arkadaşlıklara yol açtığını, hasbelkader evlenebilmiş olanların da kendilerini bir yanlışın içinde bulmalarının eskisine nazaran muhtemel olduğunu görüyoruz. Bu yanlış çok zaman karşınızdakinin doğru insan olmaması değil.

Erkeğin bir kadının bütün hayatını sahiplenmesi gereken zamanlarda, güveni sağlamak daha kolaydı. Şimdi insanlar *doğru insanı bulmak* adına yaptıkları *çalışmalarda* karşlarına çıkan her yeni insana daha zor güveniyor. İletişim ve erişim adına elimizdeki imkanlar arttıkça, daha çok insana daha az güvenir olduk. Evlilik de sevgiden de ötede güvenle ilgili bir konu.

Bazıları şunu diyebilir: *Evlilik zaten modası geçmiş bir kurum. Ekonomik ve sosyal hürriyetine kavuşan kadının artık evliliğe ihtiyacı yok. Nasılsa evlilikten sağlayabileceği her şeyi sağlayabiliyor. Güvene ihtiyacı da yok. Hayat boyu sürmesi beklenen arkadaşlıklara da ihtiyacı yok. Zaten evlilikler bir yalandan ibaret, herkes birbirini aldatıyor.*

Modern insanın kafası, bir şeyler kurup, bunun doğru olduğunu hiç bir süzgeçten geçirmeden inanma noktasında eski zamanların insanları gibi çalışıyor. *İnsanın mutlu olabilmesi için ...* diye başlayan düşünceler böyle. Günümüz evliliğinin gerçekten de içinin boşaldığını kabul ediyorum, yine de konu onu tamamen ortadan kaldırıp atmak değil, anlamlı ve yaşanabilir kılmak. Çünkü yukarıdaki fikir evliliğin sadece maddi/cinsel bir takım ihtiyaçların karşılanması için *uydurulmuş* bir kurum olduğu kurgusundan başlıyor. Bu doğru mu?

Basit bir örnek verelim: İki insan birbiriyle sevgiliyken aralarında belli bir hukuk oluyor, mesela aynı anda başkasını *sevgili* görmüyorlar, bu *aldatmak* oluyor. Bu böyle bir arkadaşlıkta da, ucunda bir evlilik olmasa bile bir *aidiyyetin* var olduğunu, insanların birbirlerinden sorumsuz bir sevgiden öte, hukuk talep ettiklerini hatırlatıyor.

Modern hayatın *tek gecelik ilişkiler*, *açık ilişkiler* gibi ürünleri de var. Bunların duygusal anlamda patolojik ilişkiler olduğunu, insanlara sadece cinsel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik karşılıklı fuhuş imkanı tanıdığını söyleyebiliriz. Genelin ahlakını belirleyecek kadar kabul göreceklelerini sanmam. Görseler de bunların bugünkünden daha mutlu insanlar üreteceğini sanmam. İnsan evladı kısa vadeli hazları için uzun vadede kendini mutsuz edecek hal va tavırda pek becerikli ancak bunların çıktığı yerde beklenen cennet yerine cehennemler var.

Duygusal arkadaşlıkların genel hukukuyla *içi boşalmış* evliliğe benzediğini görmek mümkün. Yine de aralarında ciddi bir fark var: Evlilik sadece birbirini

eğlendirmek amacıyla kurulan bir ilişki değil, içinde *kötü günler* e dair bir söz de var. Duygusal arkadaşlıklarda ise, böyle bir kabul yok. Ancak bu kabul olmadığında insanların ilişkilerinde bir eksiklik hissetmesi normal. Mantıken evlenmeden de her tür faydayı sağlayabileceği halde, insanların sonunda evliliği talep etmelerinde, güven ihtiyacının galebe çalması yok mu?

Zira güven olmadığında insanların *kendileri olması* zorlaşıyor. Bu yaşanan evlilikleri zorlaştırıyor ve evliliği daha korkulur kılıyor. İnsanların *kendileri olduğunda* çıkan sonuçtan çoğunlukla memnun kalmıyoruz. Velakin bunun yolu insanların devamlı kendilerini terkedilebilir hissetmesi ve *belediye nikahı* gibi bağlardan uzak tutması mı, yoksa kendileri olduklarında ortaya bir canavarın çıkmasına mani olacak bir terbiye mi?

Aşk ve Evlilik

Upanişadlarda demişler: *Hayat bir köprüdür, geçerken tadına varın ancak üzerine kale kurmayın.*

Geçenlerde birine ben de aynı şeyi aşk ve evlilik için söylemeye çalışıyordum. Aşk insanları evliliğe götüren bir köprü olabilir, geçerken güzel geçmek, aşkı aşk gibi yaşamak gerek; mamafih aşkın üzerine evlilik kurulmaz.

Aşk bir çok şekilde insanın karşısındakini (ve ailesini, arkadaşlarını vs.) objektif biçimde tanımasına engel. Bir insana üç sene, beş sene aşık kalırsınız ve muhtemelen bir gün söner, yine de evliliklerin elli sene sürmesi beklenir.

İnsanların durumları anlayışları farklıdır tabi, benimki de farklıydı.

Seni burnun için seviyorum

Erkek milletin takıldığı konulardan biriymiş: *Ben böyle zengin, akıllı, yakışıklı, bilmemne olmasam bu kadın beni yine de sever miydi?* diye sorarlarmış... Kadınların da benzer *dertleri* vardır herhalde.

Kendime bu soruyu sorduğumu pek hatırlamıyorum. Sorduğumdaysa, basitçe *hayır* diye cevap vermiş olmalıyım. *Hayır, sevmez, çünkü ben ben olmasam, o da o olmaz, o beni her ne için seviyorsa sevmez* demiş olmalıyım. Seven herhalde bir şeyler için sevecek, sevmeyenin bir şeyler için sevmediği gibi. Hiç var olmasaydım beni kimse sevmezdi, varolduğuma göre bazı özelliklerim olacak, bazıları onları sevecek, bazıları sevmeyecek... Fazla *felsefik* oldu bu...

Daha pratik anlamlarına bakalım. *O seni paran için seviyor* diyorlar mesela, *adamın başka bir şeyi yoksa sevinecek, hatun ne yapsın?* diye sormuyorlar.

Veya parasını kişiliğinin bir parçası haline getirdiyse ve para kişinin *mütemmim cüzü* haline geldiyse ne yapsın demiyorlar.

İnsanların kişilikleri sözkonusu olduğunda, buna mesela *ruhlarını* katıp, *burnularının* katmıyor olmaları *ilginç* geliyor. *Birini ruhu için sevebiliyorsunuz da,*

*burnu için sevince onu pek sevmemiş oluyorsunuz. Daha dürüstçe halbuki seni burnun için seviyorum** demek.

Bugüne kadar *beni burnum için seviyor* diyen kimseye rastlamadım.

Belki anlatmaya çalıştıkları *bir gün ben parasız kalsam, bu kadın beni terkeder mi?* Bunu bilmek mümkün mü? Parasız kalınca hayatınızda, davranışlarınızda, *ruhunuzda* değişiklik olmayacaksa, deneyebiliriz. Yine de böyle bir durumun kontrollü deneyini yapmak epey zor. Mesela bir gün çok zenginken, pulsuz kalacak ve eşine -ve etrafındaki kimseye- davranışları değişmeyecek. Varsayılan bir Necati için: *Sen ben artık sevmiyorsun Necati* dedirtmeyecek mesela yengeye veya hiç strese girmeyecek, yengeye bağırıp çağırmayacak. Her gün yine aynı saatte işine gidip, aynı saatte gelecek...

Mesela burada yengenin Necati'ye *ben seni ruhun için seviyordum ama çok değiştin* deme hakkı olabiliyor çoğunlukla. İşinden gücünden olup asla yüzü düşmeyecek, *ruhu* değişmeyecek insanlar var mıdır bilmiyorum, varsa o adamların karıları terketse çok umurlarında mıdır, onu da bilmiyorum.

Burada yenge Necati'yi ruhu için değil de, burnu için sevseydi, söyleyecek bir sözü olmazdı. *Burnun çok değişti Necati* diyemezdi, aynı Necati, aynı burnu...

Tutulmaz ve görülmez şeyler için sevilmek daha tehlikeli anladığım kadarıyla. Daha kıymetli olmasının sebebi de bu olmalı. Kimse neden bahsettiğini, rayicinin ne olduğunu bilmiyor, *beni ruhum için seviyorsun da, ruhunun içinde ne var?* demiyor.

Kimse beni burnum için sevmedi.

Zaten bir gün ölmeyecek miydi?

İnsanların sevdikleri veya arkasından yağ çekmek istedikleri insanlar hakkında sanki bir yanlışlık olmuş da ölmüş gibi konuşmaları komik oluyor. *Vah rahmetli, tüh rahmetli.*

Sanki hiç ölmeyecekmiş, hani böyle bir garanti varmış da, ne olduysa, *kaderin oyunu* ölüvermiş gibi... Bir de mezar taşlarına ölüm tarihini yazmazlar. *Son kullanma tarihi geçmedi* anlamında.

Böyle ağlayan kişiye güvenmemek lazım.

Ölüm Üzerine

Ölüm üzerine sakın yazı yazmak zor. İnsan için yeryüzündeki her şeyin bittiği nokta.

Ölüm uzakken korkmamak kolay, hayat bitmemiş işlerle doluyken ve affedilmemişken ölmek zor. Ölümün gençlere yaşlılardan daha kolay gelmesi sadece sahte bir vade beklentisinden değil, daha az kirlenmiş, yeryüzünün

çamuruyla daha az bulanmış olmanın getirdiği temizlik hissinden. İnsan yaşlandıkça sakın bir ölüm fırsatını kaçırarak işler yapıyor.

Yaşamayı bilmeyen insanın ölümü bilmesi beklenmemeli.

Başkasının ölümünde neden üzüyoruz? *Onu artık göremeyeceğim* diye mi? Onu her zaman görüyor muydun? O görülmekten memnun muydu?

Ebediyet konusunda beklentilerimiz var. Tagore *insanın ölümsüzlük istemesi, eğer yeryüzündeki hayatını sonsuza kadar devam ettirmek niyetiyle ise, abes* mealinde şeyler söylüyor. Hayattan anladığımız o hayatın çekirdeği güç değil, çevresindeki eşya ve olaylar. Ölümden korkanlar dedikodu kesilecek ve oyun-cakları bir daha ellerine geçmeyecek diye korkuyor, hakikate vasil olamayacağız, vaktimiz kalmayacak diye değil.

Hayatın kendisine ve hedeflerine ermiş insanların, yaşamaktan herkesin anladığı şeyleri anlamaması tabii. Bu durumda böyle insanların ölerек bizim anladığımız şekilde bir hayatı bıraktıkları ve bundan dolayı üzüleceklerini düşünmek man-asız. Yeryüzündeki faniliği ve önüne çıkan vesilelerin perdeliği karşısında hayat-tan soğumuş insanların ölüme karşı rahat bir tavır takınmalarını bekleriz.

Ölüm varsa ben yokum, ben varsam ölüm yok diyen Lucretius'un bencilliği ne kadar komik. Mesele sadece kendi ölümüm değil. Eğer yeryüzündeki tek insan olsaydım, ölümden korkmama gerek kalmazdı, çünkü ölümü bilmezdim.

Ölümün farkına varmak insan düşüncesinin en önemli aşaması. Ancak ondan sonra olanla olmayanı, zamanı, hayatı anlamak mümkün hale geliyor. Ancak ondan sonra zihin Allah'ı arayacak bir mertebeye ulaşıyor. Ölüm insan için *soyut* ve *somut* arasındaki farkı en güzel anlatan tecrübe. Varlık ve hayat somutken, yokluk ve ölüm soyut.

Hayatı ölüm temelinden anlamak mümkün, aynen Lucretius'un yukarda geçen sözünde ölümü hayat temelinden anladığı gibi. İnsanın hayatı ölmekle geçiyor diyebiliriz.

Zen'deki eğitim insana hayatı herhangi bir soyutluktan (ve ölümden) arınmış halde anlatmayı hedefliyor. Hayatı *bi-nefsihi* anladığımızda, ölüm bizi rahatsız etmiyor. Aydınlanmış oluyoruz.

Tenasuh üzerine söylenen çok söz var. Eğer yeryüzünde önceki hayatlarını hatırlayıp da, ona göre yaşayanlar varsa, yaşamaya devam etsinler, ben hatırlamıyorum ve bunların gerçekte hikaye mi, gerçek mi olduklarını anlayacak mihenkten yoksunum. Böyle bir ölçüm yokken, hayattan önce yaşamışlığın anlamı yok. Hatırlamadıktan sonra ne farkedebilir ve beni daha iyi yapmayacak herhangi bir bilgi dedikodudan ibarettir. Bazıları acılarını *karma* dedikleri eden bulur kanununa bağlıyor. Belki bu acılarını azaltabilir. Bazıları da çektikleri sıkıntıların Allah'ın bilgisi dahilinde olduğunu ve bunların kendilerine kefarete olacağını düşünebilir. Eğer daha iyi olmalarına vesile oluyorsa, Allah onlara bildikleri şekilde muamele edecektir, *ben kulumun zannı üzereyim*.

Acılarının ölümünden önceki işlerimin *sonucu* olduğunu düşünmektense, ölümünden sonraki hayatın *sebebi* olduğunu düşünmek daha iyi geliyor.

Ölüm insanın üzerinden faniliği yıkayan bir deniz... Kişi fanilikten ibaretse, hepsi kayboluyor, fazlası varsa ebediyete intikal ediyor.

Ölüm keşif sahibine çok keyifli geliyordur.

Güçlü - Gücsüz

İnsanların pek çoğu *gücsüzüm* diyecek kadar güçlü değil. *Kötüyüm* diyecek kadar iyi olmayanlar gibi.

Burunlarından kıl aldırmayarak hayatlarını devam ettiriyorlar. Gerçek gücün kendini tanımakla elde edildiğini, kendini tanımanın da güçlü, gücsüz, iyi, kötü, akıllı, deli, zeki, aptal her neyse kendine karşı dürüst olmakla başladığını bilmeden.

İnsanın kendini bilmeden attığı her adım yanlış yöne gidiyor.

İyilik

İnsanların genelinde bir kimseye iyilikle muamele edildiğinde, karşılığında her zaman iyilik görüleceği gibi bir düşünce var. Gerçekleşmesi mümkün, yine de iyiliğin karşılığında *her zaman* iyilik görüleceği doğru değil.

Bu bir umuttan ibaret. Zor zamanda el uzatılan bir insanın, zor zamanda yardım edeceğini düşünmek insanlarda *boşa* yardım etmediklerine dair bir inanca arka çıkıyor. Kötü haber, yapılan iyiliğin bir insandan iyilik görmekle pek de alakası olmadığıdır.

İnsanlar kendilerine iyilik yapılmasından hoşlanabilirler. Ancak bu kendilerine *iyilik yapan insandan* hoşlanacakları anlamına gelmez. Hatta çok zaman kendilerine iyilik yapma sorumluluğu olmayan insanlardan daha çok hoşlanırlar. Hele yapılanın zaten *hakki* olduğunu düşünüyorsa.

Fazlasıyla basitleştirdiğimin farkındayım. Yine de bir iyiliği kabul etmenin, konuyu *alt* ve *üst* penceresinden değil de *emanet* penceresinden görmenin, belki iyiliği yapmaktan daha yüksek bir ruh olgunluğu gerektirdiğini düşünürüm. O sebeple bir insana yapılan iyiliğin, ondan görülecek iyilikle pek bir bağlantısı olmadığını, varsa görülecek iyiliğin de neticede o insanın ruh olgunluğundan kaynaklandığına inanırım.

Yani karşılık gördüğünüz bir iyilik olursa, bunun sebebi yaptığınız iyilik değil, muhatabınızın zaten iyilik yapmayı seven bir insan olmasıdır.

Hasıllı: Karşılık bekliyorsanız, kendinizi kandırıyorsunuz. İyiliği bir karşılık beklemeden yapın ve iyilik yaptığınız kişiden kötülüğe *de* hazır olun.

Ahlaki İkilem

Some Moral Dilemmas (Bazı Ahlaki İkilemler) isimli bir sayfada gördüğüm hipotetik ahlaki problemler var. (Gerçi sonuncusu pek o kadar da hipotetik değil, Clinton'un yaptığını söylüyor.) Gerçek durumlarda aynıyla ortaya çıkmasalar da, hemen hemen herkesin belli şekillerde yaşadığı ikilemlerin bir miktar abartılmış bir hali.

Mesela Nazilerce Auschwitz'e gönderilen bir kadın, Yahudi olmadığı için ödüllendirilmiş ve iki çocuğundan birini seçmesi durumunda gaz odasından kurtulacağı açıklanmış. Bu durumda şartlara dayanmasını daha muhtemel gördüğü için oğlu üzerinde tercih yapıp, kızını gaz odasına göndermiş. Oğlundan sonraki hayatı boyunca haber alamamış ve kamptan çıktıktan bir süre sonra yaptığı tercih yüzünden intihar etmiş. Kadının yaptığı tercih sizce doğru mudur?

Veya bunun diğer bir versiyonu, kayalıklara çarpan bir gemide bulunan 30 kişinin 7 kişi alacak bir filikaya doldurulması olayı. Kaptanları bir fırtına çıktığında bu 30 kişiden bir kısmının diğerleri uğruna feda edilmesi gerektiğini söyler. Aksi halde bütün filika batacaktır. Kaptan ayrıca yaşamaya layık olanların daha iyi kürek çekenler olduğunu düşünmektedir, çünkü kurtulmak için kürek çekmek gerekmektedir. Kaptan'a herkesin ölmesi durumunda bunun kendi sorumluluğu olmayacağı ama eğer bazılarını ölüme gönderirse, bunun kendisini katil yapacağı anlatılır. O ise bazılarını ölüme göndermekten çekinmez. Filika kurtulur ve kaptan işlediğinden dolayı yargılanır. Onu yargılayan hakim olsaydınız 23 kişiyi öldürmekten mi, kendisiyle beraber 7 kişiyi kurtarmaktan mı sorumlu tutardınız?

Bu sorular insanın kendini tanıması açısından faydalı.

Merdivende Düşünmek

İnsan olarak azıcık orijinallığım varsa, bunu başarısız bir öğrenci olmama borçlu olduğumu düşünürüm. Kader beni başarıya şartlanmış insanlardan biri yapmak yolunda değil de, daha çok kendime ve dünyaya kulak vermek yolunda geliştirdi. Her durum ve şartta, *ne olursa olsun başarı* diyebilen ve bunun için etrafında herkesi kırıp geçirebilen birisi olamadım. Kendimden de her zaman başladığım işi sonuna kadar götürmek, şartların değerlendirmesini hiç yapmadan, hiç soru sormadan, hiç düşünmeden, kendisinden isteneni yapmak gibi bir özellik beklemedim.

Tam tersine, kendime biçtiğim vazife düşünmek ve soru sormak oldu. Bana *düşünmé, okumá, sormá* diyenlere inat, düşündüm, okudum ve sordum. İnsanların neden bunlardan korktuğunu, kafa sıhhatinin bir çoklarında nasıl olup da düşünmemeye bağlı olduğunu idrak edecek kadar düşündüm.

Kafa sıhhatinin düşünmemeye bağlı olduğunu düşünenlere gülecek kadar düşündüm.

Bir merdiveni çıkarken, bir yerleri hedeflerken düşünmenin çeşitli zararları var. Aşağıya, yukarıya sağa sola bakarsanız dengenizi kaybedip düşersiniz. Bu da sizi hayatta bir şeye tutunamayan birisi yapar. Başladığı hiç bir işi bitiremeyen... Bizimki gibi insanı ancak diplomasıyla algılayan memleketlerde düşünen insanların bir çoğunun düşünmeyi bırakıp, ölüp gitmesinin sebebi budur. Bizimki gibi memleketlerin bu kadar sıkıcı olmasının sebebi de budur. İnsan namına bulduklarınızın hemen hepsi aynı yöne koşmaktadır.

Yerinde duran ve düşünen kimse onmaz. Çünkü durur ve düşünürseniz, kalabalığın altında kalır ezilirsiniz. Ya doğal yoldan ezerler, dikkate almazlar, ya da ters bir şeyler söylersiniz, linç ederler.

Düşünmek, işte bu sebeple külfetli bir iştir.

Burada yabancıları ve düşünenleri sevmeyiz.

Neden diye düşündüm ben de. Neden sevmiyorlar düşünenleri?

Çünkü insanlara çıktıklarını umdukları merdivenlerin ucunu hatırlatıyorsunuz. Onlara gökyüzüne, yıldızlara bakmalarını söylüyorsunuz. Ve bu onlara çıktıklarını merdivenin aslında ne kadar basit bir şey olduğunu hatırlatıyor. *Bu merdiven yıldızlara çıkmaz* diyorsunuz, *yıldızlara ancak uçarak varılır*.

Onlar da *düşünmé* diyorlar.

Teknolojik İlerleme

Geçenlerde İnternet'te bir yerlerde, teknolojik ilerlemenin giderek hızlandığını ve bu yüzyıl içinde geçmişte olanların birkaç bin katı gelişmenin olacağını söylüyordu. Matematiksel olarak *üstel* bir biçimde arttığınan bahsediyordu, teknolojinin ilerlemesi, yeni teknolojilerin bulunmasını da kolaylaştırıyor ve böylece sistem çok daha hızlı ilerliyormuş.

Benim bu ilerlemeye bakışımı biraz daha *bakteri popülasyonu* tarzında. Bir yerde yeterli ortam sağlandığında bakteriler sonsuza kadar sayıları kısa zamanda artarak ürer. Bir adet bakteriden, uygun ortamda, saniyede iki bakteri ortaya çıkıyorsa, 1. saniye sonunda 2, 2. saniye sonunda 4, 3. saniye sonunda 8 ve mesela 10. saniye sonunda yaklaşık 1000 bakteri ortaya çıkar. Üstel (exponential) artış denen hadise de budur.

Böyle bir hesap yaptığımızda yeryüzünün neden bakteriler tarafından ele geçirilmediğini sormanız gerekir. Çünkü saniyede bir mitoz bölünme (bir bakteriden iki bakteri ortaya çıkması) makul bir sayıdır ve 20 saniye içinde milyon, 30 saniyede milyar, 40 saniyede trilyon gibi rakamlara ulaşan sayılar bize bakteriler ne kadar ufak olursa olsun sonunda her şeyi kaplayabilirmiş hissi verir.

Bakterilerin nasıl olup da yeryüzündeki her şeyi bitirmediklerinin cevabı, yukarıda *uygun ortam* dediğimiz şartta saklı. Birincisi uygun ortam azdır, ikincisi her bakteri bir şeyler tüketmekte ve bununla beraber bir çöp üretmektedir ve ürettiği çöp de bulunduğu ortamı kendi yaşamı için uygun olmaktan çıkarır. Buna örnek olarak mesela herhangi bir atık sisteminin bulunmadığı bir şehri verebiliriz, ilk başlarda herhangi bir sorun olmasa da zaman içinde ortalığın pisliğinden hastalıklar ve ölümler artacak, nüfus ulaşabileceği yerlere ulaşamayacaktır.

Teknoloji konusuna geri dönersek, aynen burada olduğu gibi bir süre sonra gelişmenin getirdiği yük ve *çöp* artacak, insan beyninin içinden çıkılmaz bir bilgi yığınıyla başbaşa kalmasına yol açacaktır. İlerleme devam eder, çünkü bunun için ihtiyaç duyulan mekanizmalar kurulmuştur. Yine de bu hızın önceden olduğunun bin katı gibi rakamlara ulaşması biraz hayaldir. Zira insanların bilgi yönünden eğitimi ve adaptasyonu giderek daha fazla kaynağa ihtiyaç duyulmakta ve yeni zamanların ihtiyacı olan insanları ortaya çıkaracak mekanizmalar ortada görünmemektedir.

İnternetin, eğlence endüstrisinin, *lüzumsuz bilgi* endüstrisinin, *seyirlik spor* endüstrisinin, televizyonun yükselişine bir bakın. Bunlar insanların giderek daha az bilmesine yol açıyor, daha az merakla yaşıyorlar. İnsanların kafalarını çerçöple doldurmak sistemin genel işleyişi açısından gerekli, çünkü bu sayede *doğru soruları* sormaktan uzak tutulabiliyorlar. Yine de uzun vadede, bu *ortamın* bilim ve teknolojiyi bugüne getiren saikleri ne derece etkileyeceği açık değil. Sonunda kendi ürettiğimiz teknolojinin yarattığı zihni mutantların sebep olduğu bir çöküşe de gidebilir her şey.

Yeni bir karanlık çağın arefesinde olduğumuzu düşünenlerden değilim. Yine de insanlığın ifrat halde bilimciliğin getirdiği tefrit halde bilim reddi dönemine doğru gitmesini de muhtemel görüyorum. Yükselen ahlaki relativizmin, sahte maneviyatçılığın, esatire dayalı milliyetçiliğin, kör hedonizmin ve *%100 kesin doğru yoktur*culuğun sebebinin, geçmişte bilimi olmadığı bir şey gibi göstermenin sonucu olduğunu düşünüyorum. Yine de bunun götüreceği yer gerçekten bir karanlık çağ mıdır, yoksa birileri hem ilerlemeyi, hem mutluluğu sağlayan bir terkip üretebilir mi bilemiyorum. Umudum ikinciden yana, ancak zamanın ne

göstereceği konusunda emin değilim.

Beklemek

İnsanlar bir şey yapmıyor olmayı kendilerine yediremiyorlar. Hiç bir şey yapmamak bir çoğuna, zor da olsa bir şeyle meşgul olmaktan daha zor, belki imkansız geliyor.

Bizim *boş durmak* gibi bir meşgalemizin olmaması gerekiyor. Böyle öğretildi.

Boş işler bunun için gelişmiş, oyunlar, televizyon, sporun bazı türleri, seyre dair, insanın kendini unutmamasına dair hemen her şey, işte bu insanın kendi kendiyi kaldığında yaşadığı boşluğu yok etmek için icad edilmiş. Zor işleri hiç bir şeye, kolay işleri zor işlere tercih ediyoruz.

Bir şey yapmıyor olduğumuzda dahi, bir şeyi beklemekle vakit geçiriyoruz. Kafamızın içinde yapacaklarımız dans etmekte. Onların hayalini dahi, zamanı boş geçirmeye tercih ediyoruz.

Bekliyoruz. Hep olacak bir şeyleri bekliyoruz. Gelecekleri, gidecekleri, yapılabilecekleri, edilecekleri bekliyoruz.

Gün dönüyor ve hala bekliyoruz.

Yalnızlık

İnsan yeryüzünde uçaktan bir adaya atılmış gibi duruyor. Varoluşu tabiata yabancı, etrafında kendisi gibi yaşayan yok, zihnini neyin o hale getirdiğini bilemiyor, nasıl düşündüğünü, nasıl farkettiğini bilemiyor. Bunun için de yalnızlık. Büyük bir yalnızlık.

İnanmak veya inanmamak, bilmeye çalışmak veya cehaletin abdolmak, insanlıktan veya hayvanlıktan bahsetmek, kaçmak veya yakalamaya çalışmak, gücü istemek veya reddetmek --hasılı insanın fiil olarak ortaya koyduğu ne varsa hepsinin mebdini bu yalnızlıktan kaçış, onu *unutmak* diye anlamak mümkün. O yalnızlığı anmak bile --ki bu yazıda onu yapıyoruz-- o yalnızlıktan kaçmak için bir araç.

Sonunda kişiöğlü ya (içine tüm mülk, kadın, erkek, boş ve dolu işlerin girdiği) oyuncaklarının keyfiyet ve kemmiyetiyle meşgul, ya da bunları bırakıp kendi zihninden (adına bilgi ve hikmet denen) oyuncaklar yapıyor. İkincisini herkes daha soylu buluyor, yine de bizatihi varlığın getirdiği o yükü taşıma konusunda bilginin de, hikmetin de yardımcı olamadığı zamanlar var. İnsan kimisinde yokluktan başka (ne Cennet, ne Nirvana, ne Allah) bir şey istemiyor. Faniliğin her hücrelerine sindiği, her lahza üzerine sızdığı bir dünyada insanın meşgale namına bulduğu her şeyin fani olduğunu keşfettikten sonraki hayatı sadece vazifesini bihakkin doğru yerine getirip, bu yalnızlıktan kurtulacağı vadeyi beklemeye çalışmakla geçiyor.

Yalnızlığa şifa sadece *yüce arkadaşla* değil, yoklukla da mümkün.

İnayet olmadan ilerlemek ne kadar zor.

Tahakküm Merakı

Kötülüklerin çoğu tahakküm merakından kaynaklanıyor. *Benim dediğimi yapacaksın.* Egomuzu, gücümüzü tatmin etmeye çalışıyoruz.

Kalbini hakikate teslim et ki dilin hakikati konuşsun. Maksadımız her işin doğru olması değil, başkalarının doğruluğa bizim üzerimizden, tam da bizim istediğimiz gibi vasil olması. Maksat küçük benlikleri büyüten tanrı olmak.

Hayır. Tahakküm merakı tahakküm merakını doğuruyor. Yeniden ve yeniden, ezelden beri, ebede kadar.

Küçük Tanrılar

Devrimiz küçük tanrılar devri. İnsanların etraflarında olan olayların saiklerini en masumuyla *bilim'den*, en şeytanisiyle *gizli odaklar'da* aradıkları bir devirdeyiz.

Hayli revaçta, bir takım örgütler, Masonlar, İlluminati, falan aile, filan kabile, adı havalı envai çeşit topluluk ve bunlara izafe edilen neredeyse *namütenahi* bir kuvvet. Devlet başkanlarını değiştirme, ekonomileri çökertme, hasılı insana kendini zayıf hissettirecek bütün kuvvetin ellerinde toplandığı bir takım topluluklar.

Dün kitapçıdaki -kapağında Einstein, Gates ve Hawking olduğu için merakımı celbeden- kitabın birinin arkasında filanca örgütün dünyayı tek bir devlet altında birleştirip sonunda kendilerine taptırma planında son aşamaya geldiği yazıyordu. *Novus Ordo Seclorum* gibi afili bir latince mottoyu da mal etmiş kurgusuna. Kendisinin *Yeni Seküler Düzen'in* bir parçası olduğunu, böyle küçük tanrılar yapıp, onların neredeyse kadiri mutlak gibi cilalanmasının, *ucuzundan* bir tapınma olduğunun farkında değil. Adamlar -her kimseler- zaten ulaşmışlar tapınılma mertebesine, daha neden uğraşıyorlar acaba?

Beni, elimi, ayağımı onlar -Yeni Düzen, İlluminati, Mason, Kafatası Şeysi, Feşmekan Kardeşliği gibi örgütlerden biri yönetmiyor. Bundan da gayet memnunum. Dünyayı yönetiyor olabilirler mi? Olabilirler. Benden başka herkesi yönetiyor da olabilirler, aslında hiç bir şey gerçek olmayabilir de, ben onların yarattığı bir dünyada da yaşıyor olabilirim. Seyretmedim ama Matrix filminin hikayesi (insanların pil olarak kullanılması mıydı?) gerçek de olabilir, bunların hepsi *olabilirlerin* içindedir. Yine de inanmıyorum. Mesela komşumun İlluminatici olduğunu hiç sanmıyorum, bahçesiyle ilgilenmekten dünyayı yönetmeye vakit bulabileceğini sanmıyorum. Bir şekilde hayatını kazanmak zorunda olan milyarlarca insanın da, dünyayı yönetmek hevesleri varsa da buna imkanları varmış gibi durmuyor.

Batı Medeniyeti üçyüz yıldır ötelerdeki bir Tanrıyla savaşmaya adadı kendini, biz de 150 senedir karikatür mertebesinde de olsa aynı şeyi yapmaya çalışıyoruz. Yine de insanlar, tanrıları kalmadığında görüldüğü üzere put icad

edip ona tapmak konusunda yaratıcılar. Bu meselenin, birbirini tanıyan, aynı düşünceleri paylaşan insanların birbirlerini kayırması gibi anlaşılması, evet, bir takım hadiselerin basına yansıdığı gibi olmayabileceğinin kabullenilmesiyle ilgisi yok. Kırşehirli de birbirlerini kayırıyorlar ama dünyayı yönettiklerini iddia etmiyor kimse, mensuplarını seçme konusunda başarıya önem veren biraderliklerin olduğunu, bu insanların da bu işi birbirlerini tanımak ve kollamak adına yaptıklarını kabul etmek ayrı bir şey; bu başarılarının dünyanın tek hakimi olmaya yeteceğine inanmak, onlarda küçük tanrılar bulmaya çalışmak ayrı bir şeydir. Dediğim gibi beni onlar yönetmiyor, o tanrıları inkar ediyorum ve Allah'tan başka kulluk edecek, korkacak ve yardım dileycek hiç bir kadiri mutlaka inanmıyorum.

Zamanında bir perdecı evin perdelerini takarken, aynı zamanda Türkiye'nin hali üzerinde *fikir şeyedyordu*. Gitti gitti, bir yerde Türkiye'yi *Ermeni Lobisi'nin* yönettiğini söyledi. Ne kastedtiğini anlamadım, hala da düşünürüm, yönetiyorsa da çok kötü yönetiyor bu Ermeni Lobisi ki, memlekette *Ermeni* kelimesi hala hakaret addediliyor. İnsanların kanaatlerini değiştirmek, onların zihinlerini kontrol altına almak ve onları kendi amaçlarına doğru yöneltmek, hayatında üç kişiyi bile yönetmemiş çoğu kişinin büyük hayali olsa gerek. İnsanın tabii nankörlüğü, tabii cahilliği, tabii aptallığı ve ne dediğinden, ne düşündüğünden tabii bihaberliği bana her nedense bu işin düşünüldüğünden --yani parası olanın dünyayı yönetmesinden-- daha zor olduğunu ilham ediyor.

İnsan fanidir. İlluminati'nin mevhum üstadları da öyle, Masonların bilmemkaçıncı derecedeki şövalyesi de öyle, falanca ailenin filanca mensubu da. Bu fanilik sadece ömrün sınırlı olmasında değil, maddi imkanların, zihni imkanların, elin ve dilin imkanlarının sınırlı olmasında da kendini gösteriyor.

Ölüm sorana kafi sual, anlayana kafi cevap.

Kibir

Kibir, insanın hakikate ancak kul olabileceğini anlamayıp, onun efendisi olmaya çalışmasıdır.

İnsanın eşya ve hadiseleri sağlıklı bir şekilde değerlendirmesi için önce *hakikat* denen bir şeyin olduğunu ve hakikatin sahibinin kendisi *olmadığını* bilmesi gerekir. Kendi kıymetini hakikate yakın olup olmadığıyla ölçer. Bildiğiniz ve anladığınız her şeyi değiştirecek ve hakikat hakkında daha sağlam bir bilgi edinmenize yol açacak bir olayı her zaman yaşayabilir, bir kişiyle her zaman tanışabilirsiniz. Öğretmenlerin illa cübbeyle gelmesi gerekmez.

O halde insanın murakabesi, söylenen sözlerin ve işlenen fiillerin değerlendirmesini söyleyen ve işleyen kişiye göre değil, söze ve fiile göre yapmalıdır. Doğruyu kimin ağzından çıkarsa çıksın kabul edebilmeli, kim yaparsa yapsın takdir edebilmeliyiz.

O kim oluyor, ki bana akıl öğretiyor? kişinin körleşmesinin en kolay yoludur.

Sakinmalı.

İnsan Konuşuyor

Çok komik bir şey insanın konuşması. Olanı değiştirmesine imkan yok, olanı anlatmasına, ona alternatif olmasına da imkan yok, buna rağmen ona atfettiğimiz önem ne kadar büyük.

İnsanın konuşmasıyla kazandığı nimetler ortadayken, dünyayı kendine köle yapmışken nasıl böyle konuşabilirsin? Evet, medeniyetin nimetleri lisan olmadan olamazdı, yine de insanın sadece kendisi (veya bazılarının tabiriyle kendindeki şey) olmaktan kıyamete kadar mahrum bırakılmasının asıl cihazının dil olduğunu düşünürüm. İnsan konuşmaya başladığında kendisi olmaktan veya *olmaktan* uzaklaşıyor.

Kelimeler sahte dünyanın parmaklığı.

Ahlakın Kaynağı olarak Kimlik

Seküler ahlakın kaynağı nedir? İnsanların *sadece* dünyevi saiklerle doğru olmasını te'min etmenin yolu nedir?

Basit bir örnek, *şikayet edemeyecek, karşı koyamayacak durumda olana zarar verir misin?* Karşılığında haz varsa? Kimse duymayacak, kimse bilmeyecek, hatta sen bile unutacaksın. Hangi dünyevi saik adına kişi doğru kalabilir?

Bunu bir yolu var, *kimlik* diyebileceğimiz bir şey. Kişi *kötü* olmayı kendine saygısından dolayı *beceremeyebilir*. Velakin bu kuvvetli bir eğitim ve kimlik gerektiriyor. Modern ailenin/toplumun/egitimin yaratmaya çalıştığı cinsten kuvvetli bir kimlik.

Aklıma böyle bir özsaygıdan gayrisi gelmiyor, kişilerin doğru olmasını ancak kuvvetli ve mahsus bir eğitimin sonucunda sağlamak mümkün. Dini ahlak gibi basit insanların, basit sebep sonuç ilişkileri dahilinde anlayabilecekleri bir mesele değil bu, *üç kuruşa arkadaşımı satacak adam değilim* diyen bir insanın psikolojisini incelemek lazım, zira üç kuruşa satmayan adam, beş kuruşa satmaya karar verebiliyor. İnsan kimliğinin eksilerini, artılarıyla telafi edebileceğini gördüğünde bu yola sapıyor belki. Bir memur, üç kuruşa tamah edip, kendine saygısını yitirmeyebilir, ama ona yeni bir hayat yaratacak kadar para vererseniz, belki başka yollardan *saygısını yeniden inşa etmek üzere* teklifinizi kabul edecektir. *Hem bir defacıktan ne olur ki, sonrasında ailemin hayallerini gerçekleştirebileceksem? Sonra kabul etmediğime pişman olmak da var.*

Kimliğe dayalı bir ahlakın problemleri var. Birincisi çok hassas dengeler üzerine oturuyor ve bu dengelerin büyük kısmı maddi kaynaklardan besleniyor. Ahlaki dengelerini korumak için insanların sadece kimliklerine değil, maddi imkanlara da ihtiyaçları olacağını anlıyoruz. Kimlikten kaynaklanan ahlak ortada herkese yetecek imkan varken çalışır, ancak kişiler kimliklerini maddiyatla besleyemez hale gelirse, kimlik de, ona dayanan ahlak da maddi sebeplerden dolayı can

çekismeye durur. Hali vakti yerindeyken hırsızlık yapmayacağından emin olmak, hali vakti değişince yapmayacağı anlamına gelmez.

İkinci mesele her neslin bir sonrakinde, tekrar ve tekrar şuurulu bir kimlik inşama girişmesi şartıdır. Eğitim cari neslin hayat tasavvurunun sonraki nesle aktarılmasıdır. Ahlak ve eğitim zımnın varolan şartlara göre şekillenir. O sebeple maddî şartların değişmesiyle insanların nasıl başa çıkacağı genelde öğretilmez. Bu sebeple şartların iyi ve kötü değişmesi durumunda dahi geçerli olacak bir ahlakî formasyonu, yine o şartlara dayanarak vermek hemen hemen imkansızdır.

Kimliğe dayalı ahlakın üçüncü problemi ahlaki her anlayışın ele almak zorunda olduğu, kötülüğe karşı duruş problemidir. Kimlik kötülüğü sadece ötekileştirebilir, ancak eğer sunulan kimlik kişinin kalıplarına uygun değilse, ötekileştirdiği kimlikle ilgisi sunulandan fazla olur. Nihayetinde *kötülük* saydığımızı uzak tutmaya çalışırken, onun reklamını yapmaya başlırsınız. Bunun örneklerinden biri çığ ve dar bir dinî kimliğin bir çok insanı soğutmasıdır. Tersine de mümkündür, çığ bir dinsizlik kişiyi dindar yapabilir.

Anlatılanları dini ahlakla şöyle bağlamak yerinde olur: Bugün dini ahlaktan anladığımız geleneksel ahlaktır ve bu da kimlikten kaynaklanan ahlakın kendisidir. İçinde bulunduğumuz çamur-toplumdan duyduğumuz tiksintiyle özendiğimiz atalarımızın ahlakının da, toplumsal saikleri itibarıyla *kimliğe dayalı* ve bu sebeple *seküler* olabileceğini iddia edebiliriz. O zamandan gelen *bozulmanın*, belki de maddi sebeplerdeki değişiklikten vareste olmadığını iddia edebiliriz. Neticesi şudur: dedelerimiz düşündüğümüz kadar düzgün insanlar olsaydı, bizim bugün bu halde bulunmamamız icap ederdi. Onlar iyi ile kötüyü ayıran *faruk* kişilerden ziyade, kimlikleri büyük ölçüde *iyi* ile yoğrulduğu ve kötülük kendilerine ulaşmadığı için iyi kalmış kimselerdi.

Her ne ise de, bugünden sonra gidilecek yer dün olmayacaktır. Zira dün eğer daha iyi bir şey doğurabilseydi, zaten bugün onu arıyor olmazdık.

Dinsiz Ahlak

Agnostiklik zamanlarımda sorduğum sorulardan biriydi: *Metafizik bir takım kavramlara başvurmada ve bilhassa dini kavramlar kullanmadan bir ahlak varolabilir mi?* Bu soruya verilen müsbet cevaplar var, *Kendine yapılmasını istemediğini başkalarına da yapma* bunlardan en ünlüsü ve Batı felsefesinin de çeşitli türlerde faydacılık düşünceleri var, toplumsal olandan, kişisel olana. Günümüzde de Ateizm ve Agnostik düşüncenin ahlak namında sunduğu Seküler Hümanizm denilen bir felsefe mevcut. Genel *sana yapılmasını istemediğin* ilkesini çeşitli durumlara uygulamaktan ibaret, anladığım kadarıyla.

Üslubum ele veriyordur, beni ikna eden düşünceler değil bunlar. Çünkü sorduğum asıl *insanlar nasıl ahlaklı olur?* değil, *ben nasıl ahlaklı olurum?* sorusuydu ve insanlara bir ahlak öğretmek için öne sürülen bu laf salatasının kendi kötülüğüyle devamlı mücadele etmek zorunda olan bir insanı nasıl olup da kötülüğünden vazgeçireceğini anlamadım. Ben aklına kötülük gelmeyen

bir insan değilim, hatta muhtemelen kafam kötüye tanıdığım çoğu insandan daha çok çalışır, insanların zaafalarını istismar etmek ve aldatmak konusunda farkettiğim çok şey vardır, dahası insanların benim için ne düşündükleri konusuna önem vermem, *elalem ne der?* dininden değilim, elalem nasılsa bir şeyler diyecektir, işi baştan beri bu olmuştur, bundan sonra da benim keyfim için değişeceğini sanmam... Bu durumda bahsedilen ilke beni nasıl ahlaklı davranmaya sevk edebilir?

Kötülük düşünmeyecek kadar saf değilim, yaptığım kötülüğü gizleyecek kadar akıllıyım, ortaya çıkarsa kendimi savunacak, dahası yüzüm kızarmayacak kadar arsızım: Bu durumda hangi ahlak felsefesi beni kötülük işlemekten alıkoyabilir?

Kendine yapılmasını istemediğini başkalarına da yapma mı? Bu lafın kötülüğün yayılmasına bir teşvik olduğunu farkedenden bir ben miyim? Bu lafın intihar edecekleri, *herkesi öldürebilirsin* ruhsatı verdiğini, kendisine kötülük yapılmasını umursamayacak derisi kalınlara etraflarına kötülük yapmak için bir manivela olduğunu gören başkası yok mu? Ufacık bir örnek vereyim, ben televizyon seyretmem, biri gelip evimdeki televizyonu çalsın veya tahrip etse umurumda olmaz, bu söz bana herkesin televizyonunu tahrip etme imkanı vermekte değil midir? Bana yapılmasını istemediğimi, başkalarına yapmıyorum, gayet ahlaklı davranıp, sizi zincirlerinizden kurtarıyorum. Bunu her çeşit kötülüğe uyarlayabilirsiniz, *eşimin beni aldatması umurumda olmaz, o halde ben de onu aldatabilirim* veya *param olsaydı dağıtırdım, o halde çalabilirim* gibi... Kendine kötülük yapılanlar da ya buna alışacağı ve artık onların da umurlarında olmayacağı, ya ahlakı falan boşvereceği, ya da intikama yöneleceği için bu ilke yeryüzündeki kötülüğü müstakilen ancak düşünemeyenler için azaltır.

İslam yukardaki *Evrensel İlke* kutsal kitabında *bulunmadığı* için eleştirilir. Sağlam hadislerde geçse de, diğer kitapların aksine Kur'an'da bu *Evrensel İlke* geçmez. Benim yaklaşımı da belki bu belirlemiştir, bilemiyorum, yine de bana insanların kendilerine öğretilmiş bir ahlaka sahip olmadıkları durumda -yani bana ne yapılmasını istemediğimi bilmediğim bir durumda- nasıl olup da bu ilkenin beni kötülük yapmaktan uzak tutacağını bilmiyorum.

Seküler Hümanizm de ilkeleri açısından işte bu sebeple dini bir altyapıya ihtiyaç duyar. Dini bir ahlakı, içindeki metafizik olmadan kurmak ve bunun için aslında bu ilkelerin *doğal* ilkeler olduğu yalanını söylemek mecburiyetindedir. Halbuki *adam öldürmemek* doğal değildir, *başkasının eşine gitmemek* doğal değildir, *hırsızlık yapmamak* doğal değildir, aslında düşününce bunların tam tersi doğaldır. Bu gibi doğruların doğal doğrular olduğunu söyleyen insanların, insanın tabiatı itibarıyla iyiyi bulacağı gibi bir kabulü olması gerekir ve bu da fazlasıyla iyimser bir kabuldür.

Hasılı, insanın tabii haliyle iyi veya kötü olmadığını, insanın bir takım davranışlar sergilediğini ve bunların da bir takım soyut resimlere göre *iyi* veya *kötü* haline geldiğini düşünen bir insan olarak, Allah'tan bağımsız olarak neden iyi olmam gerektiğini çözebilmiş değilim. Yine de bu söylediğimin, diğer yazılarda bahsettiğim Allah'a bakışımın alakalı olduğunu da eklemek

lazım, bir şeyden, bir merciden, bir makamdan, bir unvandan, bir öğretmenden bahsetmiyorum; Allah'tan bahsediyorum.

Keşke

Keşkelerle bölünmüş hayatlar yaşıyor günümün insanı. Keşke şöyle, keşke böyle. En sonunda *keşke keşke demeseydim* diyebilir mi?

İnsanın keşke dememesi için ne lazım? Sağlam ve dümdüz bir kafa mı? Geçmişe bakıp, *şunu şurada şöyle yapmasaydım keşke* dememek için... İnsanın kendine, geçmişine ve geleceğine güvenmesi lazım herhalde. Geçmişteki herhangi bir şeyi, *aynı durumda olsa yine öyle yapardım* diyebiliyorsanız, mutluluk için bir şansınız var demektir. *O zamanlar toydum, öyle bir karar verdim, şimdi toy olsam, aynı durum yine ortaya çıksa, yine aynı kararı verirdim.* Toyluğumu kabul ediyorum.

İnsanın yaptığı aptallıkları anlaması bir sevinç vesilesi olmalı. *Ya anlamasaydım hiç* diyebilmeli. Geçmiş tekrar tekrar zihninde oynatıp sonra bundan tekrar tekrar acı çekmenin ne manası var? İnsanların pişmanlıktan duydukları acı, herhalde olayın kendisinden duydukları acıyı katlıyor.

Bir de pişman olurum korkusuyla hiç bir işe girişemeyenler var. Hayatlarında o kadar keşke demişler ki, sonunda keşkenin kendileri için bir *kader* olduğunu *öğrenmişler*. Hiç keşke dememek için hiç bir şey yapmıyor bu insanlar, böylece hiç keşke demiyorlar.

Hayatın Kaynağı

Fountainhead herhalde Ayn Rand'ın düşüncesini en rahat ve püskülsüz aktardığı kitabı. Sağa sola çarpmadan, *ben* üzerine fazla retorik kurmadan, göstermek istediğini gösterdiği ve parmağını da ortalıkta fazla göremediğimiz bir kitabı. Atlas Shrugged, her ne kadar kendisinin temel eseri kabul edilse ve önceki, sonrakinin *takdimi* gibi düşünülse de, bana fazla ve lüzumsuzca uzun gelmişti. Tek bir cilt yeterlidir Atlas Shrugged için de, ama nedense üç cilt yazmıştır.

Her neyse de, asıl konu o değil. Hayatın kaynağı başlığımı atınca aklıma geldi sadece. Fountainhead'in Türkçesine o ismi uygun görmüşler de.

Hayatın kaynağının *ego'da* aranması, Allah'tan gayri saiklerde aranmasından daha uygun gelmiştir. Kişinin Allah'a tapmıyorsa, tapacağı en *akıllıca* şey kendisi. Cehalete ve pislige, *toplum'a* ve onun yalanlarına kul olmaktansa, kendine kul olmasını tercih etmek gerek; Allah'a kul olması tabii daha makbul bir şey, ancak eğer birisi bana kendine tapanla, topluma tapan iki kişi arasında tercih yapmamı istese, kendine tapamı tercih ederim. Allah kitabında (mesela Alak Suresi 6. 7. 8. ayetlerde ve diğer bir çok yerde) insanın kendine tapmasını kınayıp, lanetlese de, zannım kendine tapan kişinin Allah'a iman etmesinin, sağa-sola-bulduğuna tapan kişinin iman etmesinden daha muhtemel olduğunu söylüyor. Kişinin imanı Allah'tandır tabi, ancak benim de kişisel zannım budur. Doğrusunu Allah bilir.

Yol İçin zet

Kapitalizmin malın mirasen intikaline herhangi bir temel itirazda bulunmayıp, sonra da kişilerin sahip oldukları pozisyonları *hakettiklerini* ileri sürmesi çelişkidir. Dürüst bir kapitalistin, her şeyden önce insanların eşit koşullarda *yarışmaya* başlamamalarına itiraz etmesi gerekir. *Üstün nitelikli* insanların, her türlü zorluğu yenerek atadan gelen avantajları sıfırlayacaklarını ileri sürebilirsiniz. Bununla beraber ortalama için konuşmak icap ettiğinde, insanların *üstün* olmadığını, sosyal sınıfının çizdiği sınırları aşacak kadar alışkan/becerili veyahut bu sınıflardan aşağı düşecek kadar beceriksiz olmadığını kabul edebiliriz. Az sayıdaki örneğe bakıp, insanların stabil toplumlarda sınıf değıştirme imkanı olduğunu iddia etmek dürüstçe değildir.

Bu amaca matuf bir teklif geliyor aklıma: Sosyalisti de, Kapitalisti de memnun edebilecek. Sermayede mirası yok edelim. Mirasen intikal eden sermayenin bir mantığı yok. O sermayede varisin hakkı ekonomideki diğerk aktörlerin hakkından fazla değil, daha az sayılabilir ama daha fazla olmadığı kesin. Hakkın sebebi eğer genetik materyal değil, sermayede mündemiç emekse, ki Sosyalist de Kapitalist de bunda hemfikir olmalı, sadece emeğin *kimin* olduğunda uzlaşmıyorlar, varisin hakkını savunmak yine de imkansızdır.

Varis mala emek sarfetmedi. alışmadı, sahip olmak için bir şeylerden feragat etmedi, sahip olmak istemedi bile. Kendini bir zenginlik içinde buldu ve vazifesi, sağlam kurulmuş bir düzen içinde kendine verilen rolü oynamaktan ibaretti. Büyüdü, ailesinin sermayesi de normal olarak büyüdü, sonra da aynı şekilde miras bıraktı malını.

Ancak buradaki en önemli mesele bu değil. Toplumdaki pek çok siyasi ve kültürel etki bu şekilde mirasen geçen sermayeye dayanan aktörlerce gerçekleştiriliyor. Güçlü insan daha güçlü olmak ister ve madden gücün sonunda, sosyal ve politik güç istemesi tabiidir. Eğer sermaye gücü sahiplerinin, toplumun diğerk taraflarına etkisi ve diğerk aktörlerin de sermaye sahibi olmasına menfi bir tesiri olmasaydı, herkesin zengin yaşamaya devam etmesine itiraz etmezdik. Ancak eğer zenginliğin sınırlı sayıda insanın elinde toplanması bir vakıa ise, bizim buna ahlaki açıdan da bakmamız gerekir.

Sermayenin hal ve gidişiyle ilgili üç senaryodan bahsetmek lazım: Birincisinde sermaye sahibi olmayan bir insan, çalışıp kazandığı ve yaptığı yatırımlar yoluyla sermaye biriktirmiş, bununla yeni iş alanları açmış ve bunlardan daha çok para kazanmıştır ve hiç yoktan sermaye sahibi olmuştur.

İkincisinde aileden sermaye sahibi bir insan, bunun avantajlarını kullanarak ve kurulmuş iş düzenini devam ettirerek kazancını artırmıştır.

Üçüncüsünde aileden sermaye sahibi biri, bunu kötü yatırımlar ve israf yoluyla kaybetmiştir.

Hayatın içinde elbette sadece bunlar ve bu kadar kesin hatlarla ayrılarak yoktur, ancak ahlakî bir kıstas belirleyeceksek, bu üç genel kriterin hangisinin daha

makul olduğunu düşünmemiz gerekir.

Bunlara dördüncü (ve en sık) senaryo olarak maaşla çalışan bir insanın, ancak hayatî ihtiyaçlarını karşılayabildiğini ve bulunduğu çemberden çıkmasının hayli zor olduğunu da eklemek gerekir.

Bir devlet düşünelim, ticarî veya sınaî kazanılardan vergi almasın. Bu kapitalistlerin istediği. Ancak ölen kişinin malı devlete kalsın ve devlet de onu elinde onu alabilecek olana satsın. Maldan kastedilen köstekli saat değil tabi, şirketti, araziydi, üretim ekipmanıydı, ekonomik olarak kullanılabilir, ekonomik bir faydası olan eşya... Dileyen, buraya bir alt limit de düşünebilir, 3 liradan yukarı malı olanların malı devlete kalsın gibi.

Devletin vazifesi üretim araçlarının onu en iyi şekilde kullanacak insanlara tevdi edilmesidir. *En iyi kullanacak* ilkesinin ölçüsü ise bizzatihi ekonomi içinde belirlenir. Elindeki araçları halihazırda iyi kullanmış ve bu sayede yeni ekipmanı, araziyi, fabrikayı alabilecek sermayeyi üretmiş insanlar, yeni araçları da iyi kullanması muhtemel insanlardır. Satışın iki gayesinden biri budur. İkincisi ise neticede ekonomi içinde sayısız insanın katkısıyla oluşmuş bir üretim organizasyonunun yine bu insanların lehine tasarruf edilmesidir.

Satıştan elde edilen gelir ne olacak? Bu vergi almayan devletin, devlet olmakla sahip olduğu diğer yükümlülükleri yerine getirmek için kullanılacak. Evvelen vatandaş olan herkese aç ve açıkta kalmayacak ölçüde bir gelir temin edecek, hastalandığında bakacak, eğitimi, asayişini, temel hizmetlerini yerine getirecek. Eğer gerekirse dış düşmana karşı bir ordu besleyecek. Bunlardan kalan diğer kısmı da, isteyenlere, iş kurmaları için, faizsiz krediler dağıtacak. Onlar bu kredilerle, devlete miras kalmış emvalden, kullanabileceklerini alacaklar. Bu kredilerin hepsi geri dönmeyebilir, o zaman da insanlara belli bir mühlete kadar kredi verilmeyecek ve maaşlı olarak çalışmaya yönlendirilecekler.

Peki bunun mal sahibi üzerindeki etkisi ne olur? Eğer malınızı öldükten sonra miras bırakamayacaksanız ne yaparsınız? Herhalde harcarsınız. Her harcama, eldeki paranın ekonomiye yeniden kazandırılmasıdır, faydalıdır, hem harcamaya, hem harcatana. Çocuklarınıza para bırakamayacaksanız ne yaparsınız? Eğitim bırakırsınız. Onların belli bir standardın -herkese sağlanan standart- altında yaşamayacağını bildikten sonra, onlara, ekonominin araçlarını iyi kullanma, kaliteli bir hayata sahip olma yolunda verebileceğiniz en iyi şey eğitimidir. Kişi cehaleti parayla yıkayamayacağını bilirse, cehaleti gerçekten gidermek için çalışır. Çocuklar da, herkesin başlangıçta eşit olduğunu bildikleri böyle bir sistem içinde, çalıştıkları ve becerdikleri ölçüde güzel yaşayacaklarını, ama başlarının üzerinde Demoklesin kılıcı gibi sallanan bir aç ve açıkta kalma korkusuna gerek olmadığını bilirler. İnsanları mutlu, sağlam bir toplum için bir başlangıç sayılabilir bu da.

Denilebilir ki, miras tabii bir dürtüdür. İnsanlar, daha sağlıklarında bunu gerçekleştirerek, çocuklarının yine de avantajlı başlamasına sebep olabilirler.

Buna birinci çare, ekonomik işlemlerde kaydın şart koşulmasıdır. Vergi olmadığı için, böyle kayıtların kimse için bir zorluğu olmamalı. İkincisi, kişilerin akrabalarıyla ekonomik işlem yapmalarına getirilebilecek tehditlerdir. Başka tedbirler de düşünülebilir, burada insanların istismar edebilecekleri konular, şu anki vergi mevzuatından ve onun kontrolünden daha çetrefil değildir.

Merak

Merak öldüğünde insan ölüyor.

Sadece tahmin edilen üzerine değil bu laf. Düşündüğüm nokta sosyal hayat: merak öldüğünde insanların birbirlerine bakışları da ölüyor. Birbirlerini merak etmeyen insanların ilişkileri kuru, yavan, anlamsız, neşesiz ve tatsız. Herkes yekdiğerinin bayağılığından muztarip. Herkes yekdiğerinden sıkıntıda. Herkes ölüyor yavaş yavaş.

İnsan bayağılaştıkça etrafına bakışı da bayağılaşıyor. Sonunda kimseden bir şey öğrenemeyen, kimseyi kendine yar edemeyen; oynayan bir hayvan doğuyor teninde. İnsanın *gelişe gelişe* geldiği nokta, kendini oyuna kurban edebildiği ölçüde varolabildiği bir dünya.

Lüzumsuz Bilgi

Allah Resûlü *lüzumsuz bilgiden Allah'a sığınırım* derken bugünleri mi haber veriyordu? Zamanımızda, insanları yönetmenin en temel araçlarından biri, onların asla kullanmayacakları, hayatlarında herhangi bir değişiklik yapmayacak bilgiye boğmak oldu. Bütün bir kültürü bu kefeye koymak mümkün belki, ancak o kadar ileri gitmek niyetinde değilim. Kültürün insanların insan olmalarında kıymeti büyük ancak *kitle iletişim araçlarının* uzağı yakın etmesi, artık konu komşumuzdan ziyade, hayatımız boyunca göremeyeceğimiz, varlığımızı kaale almayan, aslında bizim için de onların varlıklarıyla yoklukları bir olması gerekirken, öyle olmayıp, olamayıp, hayatımızın maalesef parçası haline gelen insanları biliyoruz.

Lüzumluyla lüzumsuzu nasıl ayırtetmeli? Aslında böyle bir ayırmız kişinin kendisinin yapması gerekir, ancak öyle bir ızdırabı olan kişiler fazla değil; ekseriyet önüne konanı daha fazla yemek derdinde, kimse bu nedir diye sormuyor. Hangimiz *bundan gerçekte bana ne?* diyebilir? Falanca dizi, falanca futbolcu, falanca bilmemkim. Ekonomiler varoluyor bu sayede, büyük miktarda maddi değer eldeğiştiriyor, insanlar aynen kumarda olduğu gibi mutluluk adına zaman ve paralarını bu dipsiz kuyuya atıyorlar, başı sonu bir dipsiz kuyu, bir nihayetsizlik. Sonunda kazanılan hiç bir şey yoktur futboldan, ama insanlar bunun peşinde birbirlerini öldürebiliyorlar.

Ne yapmalı? Başkaları için mi, kendim için mi? Allah beni lüzumsuz bilgidan korusun, hayatıma fayda sağlamayacak şeyi bilmek istemiyorum, iyi yönde değişmeme faydası olmayacak şeyleri bilmek istemiyorum. Malumat yığınının içinde her şeyimi, adımlı, ruhumu, kendimi kaybetmek istemiyorum. Bunun için

de popüler nesnelerle asgari düzeyde ilgileniyor, *onlardan* yüz çeviriyor, Allah'a dönüyorum. İnşallah.

Peki başkaları için? İnsan bir şeyden bıkmadığı sürece ondan vazgeçirilemiyor. Bu kısır bir döngü, vazgeçmediğiniz sürece popüler kültür de kendini yenilemeye devam ediyormuş gibi görünüyor. Her sene yeni donlar moda oluyor mesela, yeni arabalar çıkıyor, yeni futbolcular alınıyor, yeni bir şeyler bulmak mümkün oluyor her zaman. İnsanın *ben bunu bilince ne olacak?* diyebilmesi için, önce hayattan ne istediğini biliyor olması gerek. Çoğu insan bunu bilmiyor ve bilmekten de korkuyor. O zaman o oyuncaklarının elinden alınması muhtemel, insanlar aptallaşmayı kendileri istiyorlar, çünkü aksi durumu zor ve zincirlerimiz de şekere bulandığı için, aslında zincir olarak da görmüyoruz.

Her gün daha çok yaşlı ömrünü boş yere harcadığını görüp bunalıma girecek, anlamsızlık hastalığına her gün daha genç insanlar girmeye başlayacaklar, anlam adına gördükleri her şey, arabalar, kadınlar, şarkıcılar, futbolcular, ıvır zıvır, kendilerinden o kadar uzak ki, onlara kendilerini kaptırdıklarında, ellerindekini görmeyecekler. İnsanlık büyük bir kültürel buhrana doğru yol alıyor, Bayat laflarla, bayat hikayelerle ittire ittire giden *kültür*; televizyonlarımızın lağım, lisanımızın bozulmuş kokusundan, insanlarımızın aptallık ve bölüğünden beklediğim kadarıyla artık kendini piç zamanlara teslim etmeye hazırlanıyor.

Yok olan biz değiliz, yok olan her şey. Ha gayret, cennetimize kavuşmaya, aklınızı tamamen çıkarıp atmaya az kaldı.

Teşhir

Benim yaptığım da bir nev'i zihnî teşhircilik aslında.

İnsanın zihninden geçenleri teşhir etmek istemesi, malını parasını teşhir etmek istemesinden neden farklı olsun? İnsanın bildiklerini teşhir etmek istemesi, bedenini teşhir etmek istemesinden neden farklı olsun?

O halde öğretmenler (sadece okuldakiler değil, zamanın dehrinden beri, felsefe, bilim ve her şeyin kaynağı öğretmenler) neden zihnî fahişeler olmuyorlar? İnsanların ilgisini çekmek için başını kıcını açmakla, onların yolunu kesip ukalalık etmek arasında ne fark var?

Medeniyet onlar sayesinde varolduğu için mi? Peki ya yaşadığımız uzay-zaman, --her neyse, kainat, vs. neyin içinde yaşıyorsak-- fahişelerin bildiği şekilde çalışsaydı da, bilginlerin bildiği şekilde çalışmasaydı, biz fahişeleri mi el üstünde tutacaktık? (*Öyle bir şey nasıl varolabilirdi ki?* demeyiniz, zira biz daha *böyle bir şeyin* nasıl varolduğunu, kainatın varlığın tek muhtemel tezahürü olduğunu bilmiyoruz.)

Ahlakî zafiyet, *ona göre öyle ama buna göre böyle* nin bu çeşit sorulara verecek bir cevabı yok. Bir merkez tayin etmeden ahlak diye bir şey hakkında konuşmak bile abes. Tayin edilen bütün merkezlerin keyfi olması, keyfiligi veya ahlakî merkezliliği kötü yapmaz. Haddizatında, yeryüzündeki bütün mücadele,

ahlakî merkezi belirleme mücadelesidir. Yoksa kimse, belirlenen merkezlerin, varlığın tartışılmaz boyutlarından kaynaklandığını ileri sürmemekte, süremez de. (Aslında *varlığın tartışılmaz boyutları* diye bir şey olup olmadığından bile şüphe içindeyim, varlığı kendimle tartışırken, böyle bir şey ileri sürebilirim. Ancak başkasının varlığını kendi varlığımdan daha ileri bir şekilde algılamam mümkün olmadığı -en azından ben böyle bir bilgiden mahrum olduğum- için, başkasıyla, sadece varoluştan kaynaklanan bir uzlaşmaya gitmenin pek de bir uygulanabilirliği yoktur. Her şeyden önce, kişi, karşısındakinin varlığına, ancak kendi varlığına inandığı kadar inanabilir. Bu da *solipsizm* dedikleri şey olsa gerek, *ontolojik solipsizm* oluyor bu söylediklerim de. Cilalı laflar kumpanyası bu felsefe.)

Saygınlık

İnsanların saygınlıktan kastedtiği nedir?

Saygı duyulmak için ne yapmak gerekir?

İki temel kaynaktan besleniyor saygınlık. Birincisi *iyilik*, diğeri *hak*. İyilik derken, bir insanın hangi konuda saygıyı hakediyorsa o konuda ortalamadan iyi olmak. Buna yemek pişirmekten, kitap yazmaya ve dahi hayatla mücadele etmiş olmaya pek çok farklı konu dahil edilebilir.

İkincisi ise, bu iyiliğe *hakkıyla* ulaştığını düşünmek. *Saygıyı hakediyor* demek, *şu konuda iyi ve bu iyiliği kendi hakkıyla, çalışması, tercihleri, iradesi ile kazanmış* demek.

Tabii ki bunlar, iyilik ve hak enfüsü, subjektif. Eğer bir konudaki iyilik, diyelim ipte yürümek veya futbol oynamak ilgin dahilinde değilse, bu konudaki *iyilik* saygı konusu olmaz. Ve dahi, eğer bir konudaki iyiliğe, karşımdakinin kendinden kaynaklanmayan şekilde ulaştığını düşünürsem, bu da ona saygı duymamı gerektirmez.

Eğer para kazanmak iyi bir şeyse, ancak karşımdaki insanın parayı benden daha iyi kazandığı halde, bunu hakkıyla yaptığına inanmıyorsam ona saygı duymam.

Fazla basit mi oldu? Basitleştirmek ve soyutlamak konusunda daha saygın olmalıyım.

Hayat Felsefesi kumarı

Hayat felsefesi dediği, insanın hayatının bütünüyle oynadığı bir kumar. Bir müslüman, mesela, cennete oynuyor, bir bilimadamı yazdığı eserlerin kalıcılığına, anlamlılığına, önemine oynuyor, kimisi paraya oynuyor, kimisi sanata, kimisi insanların ilgisine, kimisi güce, kimisi de hiç bir şeye oynamayıp, oyunu gördüğünü sanıyor.

Mutluluksa hayatını bu bahsindeki samimiyetin belirliyor. Eğer cennete oynamışsa bir adam, gereklerini yerine getirdiğinde mutlu oluyor, paraya

oynamışsa, canı çıkasıya çalışsa mutlu, bilime oynamışsa konusu ne olursa olsun, tanrılara insan aklının büyüklüğünü gösterebildiği ölçüde, insanların kalplerine oynamışsa, onları kazanabildiği ölçüde mutlu oluyor. Mutsuzluk da yatırdığı bahsin takibini yapamadığı, hayatı para kazanmak olarak gördüğü halde kazanamadığı, cennete giden yol olarak gördüğü halde gereklerini yerine getiremediği, bilime oynadığı halde, bilim adına bir şey üretmediği zaman ortaya çıkıyor. İnsan kendine yabancılaşıyor ve *mastürbasyon* da burada ortaya çıkıyor; beriki diniyle mastürbasyon yapıyor, öteki bilimsel mastürbasyon yapıyor, falanca paranın dedikodusuyla mastürbasyon yapıyor, yekdiğeri de insanların kalplerine oynadığı halde, sadece onların hayalleriyle meşgul.

Kişilerin bazıları da neye oynadığını bilmeden yaşıyor. İşin derinlerinde, en anlamsız görüneninden, en ulvi olanına kadar hayatın temelinde böyle bir kumar var, ancak kimileri de aldıkları biletin üstünde ne yazdığını bile bilmeden oynuyorlar.

Tuhafı şu: Ne olursa olsun, hayat felsefesi adına oynadığımız kumarın tercihini genelde ufak sebepler belirliyor. Kendim de dahil kimsede, ben hayatımın bahsini şu şu sebeplerle seçtim diyen bir murakabe hali görmedim. Ufak tefek sebepler, çocukken yazılan, söylenen, sevilen, karşılaşılan bir şeyler...

Kendimizi *ne* sanıyoruz, halbuki *ne* sanmamıza sebep olan şey ne kadar küçük.